

انسان سیاسی از منظر فقهی

ابوالحسن حسنی

www.ketab.ir

انسان سیاسی از منظر فقهی

ابوالحسن حسن
عضو هیئت علمی بزرگساز فرهنگ و اندیشه اسلامی

ناشر: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

چاپ اول: ۱۳۹۶

شمارگان: ۳۰۰

قیمت: ۴۰۰۰۰ تومان

طراح جلد: سید ایمان نوری نجفی

چاپ و صحافی: الغدیر

سرشناسه: حسنی، ابوالحسن، ۱۳۴۸.

عنوان و نام پدیدآور: انسان سیاسی از منظر فقهی / ابوالحسن حسنی.

مشخصات نشر: تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۹۶.

مشخصات ظاهری: ۵۵۲ ص.

شابک: ۳ - ۳۹۸ - ۱۰۸ - ۶۰۰ - ۹۷۸

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا.

یادداشت: کتابنامه. یادداشت: نمایه.

موضوع: انسان‌شناسی سیاسی.

موضوع: Political anthropology.

موضوع: اسلام و سیاست.

Islam and politics

موضوع: فقه - جنبه‌های سیاسی.

Islamic law -- Political aspects

شناسه افزوده: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۶ الف۵ح/ ۴۹۲ GN

رده‌بندی دیویی: ۳۰۶/۲

شماره کتابشناسی ملی: ۴۸۸۹۲۶

تقاطع بزرگراه شهید مدرس و خیابان شهید بهشتی، پلاک ۵۶

تلفن: ۸۸۵۰۵۴۰۲ - ۸۸۵۰۲۳۴۱

www.poiict.ir

همه حقوق محفوظ است

فهرست

۱۳	بیشگفتار
۱۷	مقدمه
۱۷	اهمیت و ضرورت موضوع و تعیین آن
۲۰	پیشینه تحقیق
۲۰	هدف تحقیق و کاربرد آن
۲۱	روش تحقیق
۲۶	تعریف مسئله و بیان پرسش‌های تحقیق
۲۸	فرضیه یا فرضیه‌های تحقیق
۳۰	نوآوری و نقدهای تحقیق
۳۰	ساختار تحقیق
۳۴	چیستی فقه و فقه سیاسی
۳۹	بخش اول: مبانی انسان‌شناسی سیاسی فقهی
۳۲	فصل اول: نظریه فطرت‌مندی انسان
۵۱	فصل دوم: اختیار و تکلیف انسان در برابر شریعت الهی
۵۵	گفتار اول: مفهوم پایه اختیار
۵۹	گفتار دوم: مرتبه بالاتر اختیار
۶۳	گفتار سوم: حدود اختیار
۶۵	گفتار چهارم: تلازم اختیار و تکلیف
۷۱	گفتار پنجم: مقایسه دو رویکرد فقهی و اومانستی به انسان سیاسی

۷۳	گفتار ششم: الگوی اجمالی نیازهای انسان
۷۷	فصل سوم: هویت انسانی (شخصیت)
۸۵	فصل چهارم: نیاز انسان به حیات اجتماعی سیاسی
۸۹	فصل پنجم: مسئله نحوه وجود جامعه
۹۹	فصل ششم: هویت اجتماعی انسان (اصالت جامعه یا فرد؟)
۱۰۷	فصل هفتم: هویت عمل اجتماعی
۱۱۵	فصل هشتم: تعریف سیاست
۱۲۳	بخش دوم: انسان سیاسی به عنوان موضوع خطاب‌های شرعی
۱۲۷	فصل اول: ماهیت خطاب
۱۲۹	طرح مسئله
۱۳۱	گفتار اول: تعریف خطاب
۱۳۵	گفتار دوم: تحلیل خطاب
۱۳۷	گفتار سوم: اقسام خطاب
۱۴۱	گفتار چهارم: خطاب شرعی
۱۴۵	فصل دوم: مقام صدور خطاب‌های شرعی
۱۴۷	طرح مسئله
۱۴۹	گفتار اول: مقام صدور خطابات شرعی الهی
۱۴۹	۱. اسم «رب»، مقام صدور خطابات شرعی الهی
۱۵۱	۲. مفهوم ربوبیت حق تعالی بر انسان
۱۵۳	۳. ربوبیت خاص و انزال دین
۱۵۷	گفتار دوم: مقام صدور خطابات شرعی نبوی
۱۶۳	فصل سوم: مقام اخذ خطاب‌های شرعی
۱۶۵	طرح مسئله
۱۷۵	گفتار اول: کرامت انسان
۱۸۵	گفتار دوم: شرایط اساسی ورود خطاب شرعی
۲۰۱	گفتار سوم: نسبت مقام اخذ خطابات شرعی با سیاسی بودن انسان
۲۰۹	فصل چهارم: تحلیل منطقی خطاب شرعی سیاسی
۲۱۱	طرح مسئله

گفتار اول: ساخت منطقی رابطه موضوع خطاب با خطاب	۲۱۳
گفتار دوم: صورت منطقی خطابات شرعی	۲۱۹
گفتار سوم: عمومیت خطاب شرعی سیاسی	۲۲۹
گفتار چهارم: بررسی قیود موضوع خطاب	۲۳۳
۱. لحاظ ایمان و عصیان در موضوع خطابات شرعی	۲۳۳
۲. لحاظ علم و قدرت در موضوع خطابات شرعی سیاسی	۲۳۷
۳. تعلق خطاب شرعی سیاسی به عنوان‌های خاص	۲۳۹
۴. تعلق خطاب شرعی سیاسی به جامعه	۲۴۲
بخش سوم: انسان سیاسی به مثابه مفسر خطابات‌های شرعی	۲۵۳
فصل اول: مبانی فلسفی و حدود آن	۲۵۷
طرح مسئله	۲۵۹
گفتار اول: تعریف تفسیر	۲۶۱
گفتار دوم: لایه‌های تفسیر	۲۶۷
فصل دوم: رسول و امام به عنوان مفسر خطابات شرعی سیاسی	۲۷۱
طرح مسئله	۲۷۳
گفتار اول: رسول و امام به عنوان انسان سیاسی	۲۷۵
گفتار دوم: خصوصیت‌های تفسیر رسول و امام از خطابات الهیه	۲۷۹
گفتار سوم: نسبت سیاسی بودن و مفسر بودن رسول و امام	۲۸۳
فصل سوم: فقیه سیاسی	۲۸۷
طرح مسئله	۲۸۹
گفتار اول: فقیه به مثابه انسان سیاسی	۲۹۱
گفتار دوم: وابستگی تفسیر خطابات وحیانی به سیاسی بودن فقیه	۲۹۷
بخش چهارم: انسان سیاسی در مفاد خطاب‌های شرعی	۳۰۹
فصل اول: ماهیت‌شناسی و شخصیت‌شناسی انسان سیاسی از منظر فقهی	۳۱۵
طرح مسئله	۳۱۷
گفتار اول: تعریف انسان سیاسی با رویکرد فقهی	۳۱۹
گفتار دوم: نحوه رویکرد فقه به شخصیت‌شناسی	۳۲۵
گفتار سوم: مؤلفه‌های شخصیت انسانی در فقه	۳۳۱

۳۳۷	گفتار چهارم: هویت عنوان‌ها و مناصب فقهی
۳۴۱	فصل دوم: موضوعیت انسان سیاسی در احکام فقهی
۳۴۳	طرح مسئله
۳۴۷	گفتار اول: تحلیل منطقی گزاره‌ها درباره موضوع
۳۵۱	گفتار دوم: انسان سیاسی به عنوان متعلق حکم تکلیفی
۳۵۵	گفتار سوم: انسان سیاسی به عنوان متعلق حکم وضعی
۳۶۵	گفتار چهارم: انسان سیاسی به عنوان موضوع حکم
۳۶۷	گفتار پنجم: انسان سیاسی به عنوان مشیر به مناط حکم
۳۷۵	فصل سوم: حق و تکلیف متقابل انسان‌های سیاسی در فقه
۳۷۷	طرح مسئله
۳۷۹	گفتار اول: جایگاه و حدود حق و تکلیف متقابل
۳۸۵	گفتار دوم: هویت حق و تکلیف انسان سیاسی
۳۸۵	۱. مفهوم حق و تکلیف
۳۸۹	۲. مبدأ اعتبار حق و تکلیف
۳۹۳	گفتار سوم: متعلق حق و تکلیف
۳۹۳	۱. تحلیل منطقی گزاره‌های بیانگر حق و تکلیف
۳۹۴	۲. متعلق حق
۴۰۲	۳. متعلق تکلیف
۴۰۵	گفتار چهارم: ذی‌الحق و من‌علیه‌الحق
۴۰۹	گفتار پنجم: تزامن حقوق و تکالیف انسان سیاسی
۴۰۹	۱. تبیین مبنا در تحلیل تزامن
۴۱۲	۲. تحلیل مسئله برای خصوص انسان سیاسی
۴۱۷	گفتار ششم: نسبت‌سنجی اخوت در نظام فقهی با شهروندی در لیبرالیسم
۴۳۳	فصل چهارم: معیارهای ارزش‌سنجی فقهی انسان سیاسی
۴۳۵	طرح مسئله
۴۴۱	گفتار اول: ملاک تقسیم‌ارزشی انسان
۴۴۱	۱. اسلام، معیار اساسی ارزش
۴۴۵	۲. ایمان، معیار ارزش‌سنجی انسان سیاسی مسلمان

گفتار دوم: نفاق، ارزشی هم‌ارز کفر.....	۴۵۵
گفتار سوم: تقسیم‌های فرعی‌تر ارزش‌سنجی انسان سیاسی.....	۴۶۳
فصل پنجم: الگوی مفهومی مناسب برای تحلیل انسان سیاسی در فقه.....	۴۶۵
طرح مسئله.....	۴۶۷
گفتار اول: مفاهیم فقه سیاسی موجود برای تحلیل انسان سیاسی.....	۴۶۹
گفتار دوم: بررسی انتقادی الگوی مفهومی موجود.....	۴۷۷
منار سوم: الگوی مفهومی مناسب فقه سیاسی برای انسان سیاسی.....	۴۹۱
۱. جایگاه الگوی مفهومی انسان سیاسی در فقه.....	۴۹۱
۲. پهنای انبساطی مفهوم انسان سیاسی.....	۴۹۴
۳. تلفظ‌ها و الگوهای مفهومی انسان سیاسی در فقه.....	۴۹۶
گفتار چهارم: جایگاه تفاوت‌ها در ارزش‌گذاری انسان سیاسی.....	۵۰۳
نتیجه‌گیری.....	۵۰۵
لوازم و پیامدهای نهاده‌ساز: نظر تهی برای شناخت انسان سیاسی.....	۵۰۷
تعریف انسان سیاسی با رویکرد تهی.....	۵۰۹
کتابنامه.....	۵۱۱
۱. فارسی.....	۵۱۱
۲. عربی.....	۵۱۵
۳. مقالات.....	۵۲۶
۴. سخنرانی.....	۵۲۶
۵. لاتین.....	۵۲۶
فهرست آیات.....	۵۲۷
فهرست روایات.....	۵۳۹
نمایه.....	۵۴۳
نمایه موضوعی.....	۵۴۷

پیشگفتار

در پرتو روزی سلاب شکوهمند اسلامی ایران، بار دیگر دین و معرفت دینی به‌ویژه تعالیم مجال سلاب، به عنوان فکر و فرهنگ مترقی و نجات‌بخش آدمی، در عرصه حیات سازنده اصرار ظاهر شد. تجدید حیات تعالیم و حیاتی و ارزش‌های اسلامی از سوی سرب‌پزایی و خودباوری ملت‌های مسلمان و احیای روح ستم‌ستیزی در آثار و اندیشه دیگر سوابق نمایان‌تر شدن سست‌پایگی مسلک‌ها و مکتب‌های بشری و نظام‌های بی‌بینی بر آنها شد.

بایستگی تحقیقات دقیق و منسجم، نظریه‌پروری و نوآوری درباره زیرساخت‌های اندیشه دینی و نظام‌های اجتماعی مبتنی بر آن و ضرورت پرداخت علمی و روزآمد به حوادث واقعه فکری، به فراخور شرایط کنونی و درخور این رستخیز عظیم و نیز لزوم آسیب‌شناسی در عنوان فرهنگ ملی و باورداشت‌های رایج دینی به منظور عرضه صحیح و دفاع معقول از اندیشه دینی و زدودن پیرایه‌های موهوم و موهون از ساحت قدسی دین و صیانت از هویت فرهنگی و سلامت فکری اقشار تحصیل‌کرده و نسل جوان کشور، تأسیس نهاد علمی- پژوهشی و آموزشی، دانشگاهی و حوزوی محض و کارآمدی را فرض می‌نمود.

بر این اساس «پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی» به عنوان یک نهاد علمی- فکری، حسب الامر و بر اساس نظر رهبر فرهیخته انقلاب اسلامی آیت‌الله العظمی خامنه‌ای (مدظله‌العالی) و با تلاش فراوان حجت‌الاسلام

والمسلمین علی اکبر رشاد در سال ۱۳۷۳ تأسیس شد.

این پژوهشگاه دارای شخصیتی حقوقی، مستقل و در حکم نهاد عمومی، غیردولتی و غیرانتفاعی است که در قالب چهار پژوهشکده حکمت و دین پژوهی، نظام‌های اسلامی، فرهنگ و مطالعات اجتماعی و دانشنامه‌نگاری دینی و همچنین مرکز پژوهش‌های جوان فعالیت می‌کند. پژوهشکده نظام‌های اسلامی که مشتمل بر پنج گروه اقتصاد، فقه و حقوق اسلامی، سیاست، اخلاق و مدیریت اسلامی است، به طور خاص با مطالعه نظام‌های اجتماعی، هدف‌های زیر را تعقیب می‌کند:

۱. کشف و تراحی نظام‌های سیاسی، حقوقی، اقتصادی، اخلاقی و مدیریتی اسلام؛

۲. تحقیق و تبیین مآل‌ها، مبانی و مباحث اساسی نظام‌های اجتماعی اسلام و ارائه الگوهای کاربردی در لمر و آن؛

۳. آسیب‌شناسی نظری کاربردی نظام جمهوری اسلامی ایران و مدرسانی به متولیان امور و بسترسازی برای تحقق کامل‌تر نظام‌های اسلامی؛

۴. تحقیق درباره مسائل مستحدثه بد انگیز گره‌گشایی در زمینه نیازهای نوپیدای فقهی؛

۵. پاسخگویی به شبهه‌های مطرح درباره فقه و نظام‌های سیاسی، حقوقی، اقتصادی، اخلاقی و مدیریتی اسلام؛

۶. شناخت و نقد علمی مکتب‌ها و نظام‌های معارض.

تحقیق حاضر که نتیجه تلاش علمی محقق ارجمند ابوالحسن حسینی در گروه سیاست پژوهشکده نظام‌های اسلامی است، به موضوع انسان سیاسی از منظر فقهی می‌پردازد.

برای مطالعه انسان سیاسی، تا کنون، دو رویکرد فلسفی و جامعه‌شناختی در پیش گرفته شده است، اما از منظر فقهی این موضوع تحلیل نشده است. منظر فقهی انسان سیاسی را از جهت موضوع بودن در فقه مطالعه می‌کند؛ البته رویکرد فقهی در مطالعه انسان سیاسی رویکردی بدیع است؛ هم برای عالمان

سیاست که از منظر فقهی به این موضوع نگاه نکرده‌اند و هم برای فقیهان که مطالعات موضوع‌شناسی با این رویکرد در میان آنان چندان مرسوم نبوده است. این خلأ، پرداخت به این نوع پرسش‌ها را ضروری می‌سازد. در میان ابواب فقهی، موضوع‌شناسی سیاسی اهمیت بیشتری دارد و می‌توان آن را از مقومات فقه سیاسی به شمار آورد. منشأ این اهمیت، ویژگی‌های موضوعات فقه سیاسی و تخریمی بودن شناخت این موضوعات، هم از جهت مفهومی و هم از جهت معنایی است.

این تحقیق به محور خطاب شرعی سامان یافته است. سه پرسش مهم حول این محور دربارهٔ این سیاسی طرح می‌شود:

۱. در نزول ریعین بر اهلان سیاسی، آیا قید «سیاسی» خصوصیتی داشته است؟
۲. قید سیاسی برای کسی که شأنیت او برای تفسیر متن وحی پذیرفته شده است (فقیه)، چه جایگاهی دارد؟

۳. در مفاد خطابات شرعی انسان سیاسی چگونه توصیف می‌شود؟
 نویسندگان با روش مراحل تفکر که سرانجام مظفر در منطق تبیین کرده، البته با توجه به غیرخطی بودن این فرایند، در صدد پاسخ به این پرسش‌ها بوده است. در پایان لازم می‌دانیم از مؤلف گرانقدر آقای ابوالحسن حسینی عضو هیئت علمی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، قدردانی و تشکر نماییم و از ناظر محترم تحقیق آقای محمود حکمت‌نیا، تمامی اعضا و همکاران علمی گروه به‌ویژه از آقایان حسنعلی علی‌اکبریان و محسن مهاجرنیا که زحمات ارزانی اثر را بر عهده داشتند و سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی که مسئولیت آماده‌سازی، انتشار و توزیع آن را بر عهده دارد، قدردانی فراوان داشته باشیم. امیدواریم نظرها و دیدگاه‌های صائب خوانندگان عزیز و علاقه‌مندان به حوزه مباحث دانش سیاسی اسلامی، ما را در اصلاح و تکمیل اثر حاضر یاری کند.

گروه سیاست

پژوهشکده نظام‌های اسلامی